

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ – ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОЇ МІЛІЦІЇ

Розглянуто основні напрямки діяльності судової міліції щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Main direction of activity of judicial militia concerning realization of the maintenance safety of physical persons in criminal legal proceedings perspective are considered.

Успіх демократичних перетворень в Україні неможливий без належної роботи відповідних державних органів щодо зміцнення правопорядку в країні та боротьби з правопорушеннями. Конституція України створила необхідні правові засади для розбудови в нашій суверенній країні демократичної, соціальної, правової держави. Державні, у тому числі й правоохоронні, органи наполегливо працюють над створенням сприятливого правового клімату для забезпечення успішної реалізації реформаторського курсу щодо трансформації суспільного устрою та економіки держави в позитивному напрямку. На жаль, деякі кризові явища охопили економіку та соціальну сферу, що ускладнює криміногенну ситуацію в країні, спричиняє зростання злочинності та багатьох інших негативних проявів, серед яких значне місце займає порушення громадського порядку, громадської безпеки, посягання на особисту безпеку громадян.

Очевидно, що успішне вирішення завдань щодо забезпечення прав і свобод громадян у країні можливе лише за умов високопрофесійного виконання відповідними державними органами своїх функцій і повноцінного нормативно-правового забезпечення їх діяльності.

Особливе місце серед підрозділів ОВС, на які покладається здійснення попереджувальних заходів забезпечення безпеки осіб, посідають спеціальні підрозділи судової міліції “Трифон”, діяльність яких спрямована на забезпечення недопущення протиправних порушень недоторканності осіб, які є учасниками кримінального судочинства.

Дослідженню діяльності судової міліції, приділялась увага науковцями-адміністративістами М. Ануфрієвим, О. Бандуркою, І. Голосніченком, В. Грохольським, Я. Кондратьєвим та ін. науковцями.

Метою даної статті є дослідження основних напрямків діяльності судової міліції – спеціального підрозділу судової міліції “Трифон”, які

мають своє закріплення у відомчих нормативно-правових актах та органів державної влади.

Спеціальний підрозділ судової міліції “Грифон” відповідно до Законів України “Про забезпечення безпеки осіб, які приймають участь у кримінальному судочинстві” [1] та “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” [2] здійснюють такі заходи забезпечення безпеки відносно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: особиста охорона, охорона житла і майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; заміна документів та зміна зовнішності; зміна місця роботи або навчання; переселення в інше місце проживання; поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; забезпечення конфіденційності відомостей про особу; закритий судовий розгляд.

Перший напрямок діяльності спецпідрозділу судової міліції “Грифон” – особиста охорона, охорона житла і майна.

Особиста охорона, охорона житла і майна можуть здійснюватись у випадку, коли неможливо забезпечити конфіденційність відомостей про особу, взяту під захист. Зазначені заходи безпеки включають: захист тілесної недоторканності особи від протиправних посягань; захист особи від збитків та ситуацій, що можуть бути небезпечними для її життя або волі; забезпечення свободи її очевидних не протиправних дій і безпеки в місцях перебування, на маршрутах руху; захист життя, здоров’я, житла та майна.

Особиста охорона осіб, взятих під захист, як правило поєднується із здійсненням заходів по охороні їх житла і майна, громадського порядку та безпеки в приміщеннях судів під час розгляду на судових засіданнях кримінальних справ про найбільш резонансні злочини, забезпеченні, у разі необхідності, правопорядку та безпеки під час закритих судових засідань або виїзних засідань судів.

Забезпечення судовою міліцією особистої охорони осіб передбачає широкий спектр заходів: прогнозування можливих методів і способів здійснення спроб нападів на особу, що охороняється, а також на наряди судової міліції; організацію взаємодії з територіальними підрозділами органів внутрішніх справ; підтримання зв’язку з особою, взятою під державний захист, зокрема за допомогою технічних засобів, для своєчасного обміну інформацією стосовно графіка роботи, незапланованих переміщень, наявних погроз і конфліктів тощо; інформування особи, відносно якої застосовуються заходи особистої охорони, про повідомлення, що надійшли і пов’язані з можливою загрозою, вживання заходів до їх недопущення; встановлення спеціальних постів з метою охорони житла і майна осіб, взятих під захист; обладнання в разі

необхідності житла та майна осіб, взятих під державний захист, засобами протипожежної та охоронної сигналізації; за поданням органів, які здійснюють заходи безпеки, заміну номерів їхніх квартирних телефонів і державних номерних знаків транспортних засобів, що їм належать, у порядку, передбаченому чинним законодавством, тощо.

Працівники, на яких покладено особисту охорону, повинні мати основні відомості про особу, що охороняється, знати в обличчя членів її сім'ї та близьких родичів, представників адміністрації установи, де особа працює, та працівників служби охорони (якщо така є) цієї установи для забезпечення взаємодії, а також осіб, які часто контактують з особою. Дії охоронців не повинні містити елементів провокації та фальсифікації з метою імітації надійності охорони.

Забезпечення особистої охорони осіб, взятих під державний захист, повинно носити постійний характер, але не обмежувати можливості реалізації їх законних прав та інтересів. Хоча з метою збереження життя та здоров'я особи, щодо якої здійснюються заходи безпеки, було доцільно обмежити, а деякою мірою заборонити на період охорони відвідування місць проведення культурно-видовищних і спортивно-масових заходів, кафе, ресторанів та інших закладів та заходів і участю великої кількості людей. До усунення загрози звести до мінімум пересування цієї особи та передбачити спеціальні таємні приміщення для їх тимчасового проживання.

Другий напрямок у забезпеченні безпеки є видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку.

Згідно з наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 р. № 622 “Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів” органи внутрішніх справ, здійснюючи дозвільну систему, відповідно до чинного законодавства видають громадянам дозвіл на придбання, зберігання та носіння вогнепальної зброї [3].

Видача як засіб безпеки вогнепальної зброї особам, взятим під захист, повинна застосовуватись у виняткових випадках, лише за наявності обставин, коли загроза життю та безпеці такої особи не може бути усунута іншими заходами.

Однак навіть ці заходи в силу специфічності становища, в якому перебуває особа, взята під захист, постійна нервова напруга, очікування нападу тощо – не дають гарантії правомірного застосування зброї. А це може привести до летальних наслідків, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, знищення майна тощо.

Отже, при визначенні конкретних засобів індивідуального захисту та

сповіщення про небезпеку, які будуть видаватись особі, що береться під захист, – потрібно враховувати її психологічні особливості, риси характеру, а інколи і рівень інтелектуального розвитку тощо. Адже особа, щодо якої вживаються заходи забезпечення безпеки, суб'єктивно може вважати, що небезпека реальна, а не уявна. Переконаність у цьому при збігу різних обставин та часу може перерости в панічний страх, фобію, психологічний розлад. Тому в багатьох випадках доцільно видавати зазначеним особам для забезпечення їх особистого захисту та сповіщення про небезпеку спеціальні засоби індивідуального захисту, які прийнято називати “несмертельною зброєю”.

Як окремий захід, так і в комплексі з іншими заходами безпеки може застосовуватись видача особам, взятим під захист, таких засобів сповіщення про небезпеку, як засоби оперативного безпроводного зв'язку – портативні радіостанції, мобільні телефони тощо.

Третій напрямок у забезпеченні безпеки є використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження.

У разі наявності загрози вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, взятих під захист, за письмовою заявою цих осіб або за їх письмовою згодою може проводитися прослуховування телефонних та інших переговорів. У ході прослуховування цих переговорів може застосовуватися звукозапис.

Конституція України гарантує кожному громадянину таємницю телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігання злочинів чи з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Тільки наявність реальної загрози вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, взятих під захист, є підставою прослуховування їх телефонних та інших переговорів, візуального спостереження із застосуванням або без застосування звуко-, відеозапису, фото- і кінозйомки (ст. 14-1 КПК України) [4].

Обов'язковою умовою застосування зазначеного заходу безпеки є письмова заява цих осіб або їхня письмова згода. Але прослуховування телефонних та інших переговорів може мати місце і при відмові особи від захисту за наявності загрози настання тяжких наслідків. У цьому випадку технічні засоби контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів застосовуються за рішенням суду. Особа, яка відмовилася від захисту, повідомляється про їх застосування, а також про право оскарження такого виду захисту (ст. 17 Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” [1]).

Кримінально-процесуальний кодекс України (ст.187) [4] регламентує

процесуальний порядок зняття інформації з каналів зв'язку. Він може бути застосований лише за наявності достатніх підстав вважати, що в інформації, якою обмінюються за допомогою засобів зв'язку, містяться дані про вчинений злочин, що мають доказове значення, і якщо іншими способами одержати ці дані неможливо.

Зняття інформації з каналів зв'язку з метою запобігання злочину може бути застосовано до порушення кримінальної справи.

Візуальне спостереження (п. "в" ч. 1 ст. 7 Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" [1]) передбачене ч. 15 ст. 9 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" [5], згідно з якою ця дія може проводитися для забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів.

Четвертий напрямок у забезпеченні безпеки є заміна документів та зміна зовнішності.

У разі необхідності можуть бути проведені заміна документів, що посвідчують особу, інших документів особи, взятої під захист, а також зміна її зовнішності.

Зазначена норма фактично передбачає два види заходів забезпечення безпеки – заміну документів, що посвідчують особу, інших документів особи, взятої під захист, а також зміну її зовнішності. Ці заходи можуть застосовуватись окремо один від одного тоді, коли необхідність заміни документів та зміни зовнішності носить тимчасовий характер.

Зміна зовнішності може здійснюватись шляхом проведення відповідних пластичних операцій (медичний аспект) та шляхом тимчасового маскуванню особи, взятої під захист, за допомогою гриму, фарбування волосся, використання париків, окулярів тощо (криміналістичний аспект).

У більшості випадків саме криміналістична зміна зовнішності в поєднанні з іншими заходами безпеки (конфіденційність відомостей про особу, особиста охорона, закритий судовий розгляд тощо) дозволяє реально забезпечити безпеку особи. Криміналістична зміна зовнішності застосовується у випадках, коли є загроза ідентифікації особи за ознаками зовнішності при провадженні процесуальних дій, розгляді справи в суді. Виклик такої особи слідчим чи судом повинен здійснюватись виключно через органи, які здійснюють заходи безпеки.

Повна зміна зовнішності (медичний аспект) повинна застосовуватись як крайній захід лише за клопотанням або за згодою особи, взятої під захист, на договірних умовах з органами, які здійснюють заходи безпеки. У цьому випадку забезпечення безпеки повинно носити комплексний характер – зміна зовнішності мусить бути поєднана із заміною документів, що посвідчують особу, та інших документів, а при необхідності доповнюватись переселенням в інше місце проживання та зміною місця

роботи або навчання.

Зазначені заходи можуть бути проведені лише за санкцією прокурора або ухвалою суду і тільки у виняткових випадках за наявності обставин, коли загроза життю та безпеці особи, взятої під захист, не може бути усунута іншими засобами.

Чинним законодавством України питання щодо здійснення заміни документів як заходу забезпечення безпеки не регулюється.

За таких обставин вбачається, що ці питання мають вирішуватися на розсуд органів, що забезпечують безпеку осіб, взятих під захист. Єдиним критерієм для застосування заміни документів і вибору того, які документи, на яких осіб і на який час замінюються, є забезпечення реальної безпеки особи, взятої під захист.

Слід мати на увазі, що заміна документів як окремих заходів забезпечення безпеки не дає гарантії повного забезпечення безпеки особи, взятої під захист, тому заміна документів має застосовуватися комплексно, тобто разом з іншими заходами безпеки.

П'ятий напрямок у забезпеченні безпеки є зміна місця роботи або навчання.

Якщо забезпечення безпеки особи потребує її переведення до іншого місця роботи або навчання, за клопотанням цієї особи орган, який приймає таке рішення, допомагає їй у влаштуванні на новому місці роботи або навчання.

Це пов'язано переважно з неможливістю подальшого перебування такої особи в колективі (підприємства, організації, навчального закладу та ін.), де вона, наприклад, викриває службових осіб у вчиненні злочинів. Згідно із рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи від 10 вересня 1997р. (R (97) 13 стосовно запобігання тиску на свідків та забезпечення прав захисту) як серйозний ризик розглядається тиск на свідка у разі його належності до обмеженої соціальної групи, через ще він знаходиться в уразливому становищі.

За таких умов забезпечується працевлаштування особи або перевід її до іншого підприємства, організації, закладу або на нове місце навчання (до іншого навчального закладу).

Шостий напрямок у забезпеченні безпеки є переселення в інше місце проживання.

Вирішення питань про переселення в інше місце проживання, надання житлової площі, матеріальної допомоги та працевлаштування регулюється постановою Кабінету Міністрів України "Про порядок вирішення питань переселення в інше місце проживання, надання житла, матеріальної допомоги та працевлаштування осіб, взятих під державний захист" від 26 червня 1995 р. № 457 [6].

У разі переселення в інше місце проживання осіб, взятих під державний захист, житло таким особам надається поза чергою за поданням

органу, який прийняв рішення про застосування заходів безпеки, або за клопотанням органу, який здійснює заходи безпеки.

Якщо йдеться про тимчасове переселення такої особи, займана нею до переселення житлова площа підлягає бронюванню за рахунок органу, який прийняв рішення про застосування заходів безпеки.

Крім того, такій особі орган, що прийняв рішення про застосування заходів безпеки, виплачує компенсацію за час вимушеного прогулу у зв'язку із переселенням в інше місце проживання, але не більше середньої заробітної плати за попереднім місцем роботи, та різницю у зарплаті, якщо заробіток за новим місцем роботи менший, ніж за попереднім.

Указані особи також мають право на відшкодування витрат і одержання інших компенсацій відповідно до ст. 120 Кодексу законів України про працю.

При цьому час вимушеного прогулу зараховується до загального стажу роботи (п. 5 постанови Кабінету Міністрів України від 26 червня 1995 р. № 457). А подання органу, що прийняв рішення про застосування заходів безпеки, є підставою для розірвання з такою особою трудового договору або для збереження за нею (за домовленістю сторін) місця роботи на час вимушеного прогулу у зв'язку із здійсненням заходів безпеки. Але, на даний момент постають питання із-за фінансування даного заходу забезпечення безпеки, хоча існує постанова Кабінету Міністрів України, яка врегульовує виникаючі проблемні питання.

Сьомий напрямок у забезпеченні безпеки є поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення.

Тимчасові заходи забезпечення безпеки, що застосовуються до неповнолітніх (тобто до осіб віком до 18 років) та повнолітніх непрацездатних осіб (тобто до непрацездатних осіб віком від 18 років, осіб похилого віку, інвалідів та інших, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування).

Стосовно неповнолітніх зазначені заходи безпеки можуть бути як основними, так і додатковими. Участь у кримінальному судочинстві неповнолітніх дітей, які можуть бути єдиним носієм доказової інформації, можлива і необхідна, але її обов'язковою умовою повинно стати виключення будь-якого впливу кримінального характеру стосовно дітей як під час дачі ними свідчень на попередньому слідстві та у суді, так і після розгляду справи у суді.

Заходом забезпечення цієї умови може стати тимчасове поміщення неповнолітніх дітей до дошкільних виховних установ, де їм буде створено належні умови по догляду, вихованню та навчанню. Такий варіант необхідний, наприклад, у разі, коли діти не можуть перебувати в місці, де знаходяться їх батьки або родичі.

Восьмий напрямок у забезпеченні безпеки є забезпечення конфіденційності відомостей про особу.

Нерозголошення відомостей про осіб, взятих під захист, може

здійснюватися шляхом:

а) обмеження відомостей про особу в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також протоколах слідчих дій і судових засідань, заміни прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами за постановою органу дізнання, слідчого, прокурора або за ухвалою суду про зміну анкетних даних. Ці постанови (ухвали) до матеріалів справи не приєднуються, а зберігаються окремо в органі, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа;

б) проведення впізнавання особи поза візуальним спостереженням того, кого впізнають, з дотриманням вимог кримінально-процесуального законодавства;

в) невключення до списку осіб, які підлягають виклику в судове засідання, дійсних анкетних даних про особу, взяту під захист;

г) виклику до суду цієї особи виключно через орган, який здійснює заходи безпеки;

д) накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про особу, взяту під захист, адресними бюро, паспортними службами, підрозділами державтоінспекції, довідковою службою АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами.

Конфіденційність в даному разі – це створення умов, за яких відомості, які ідентифікують особистість учасника кримінального судочинства, залишаються повністю невідомими обвинуваченому або підсудному.

Умови забезпечення конфіденційності можуть передбачати накладення заборони на видачу відомостей про таку особу адресними бюро, паспортними службами, підрозділами Державтоінспекції, довідковими службами АТС та іншими державними інформаційно-довідковими службами. Для цього спеціальний підрозділ судової міліції, надсилає відповідні листи до зазначених служб про накладення тимчасової або постійної заборони на видачу інформації щодо осіб, взятих під захист.

Дев'ятий напрямок у забезпеченні безпеки є закритий судовий розгляд. Даний напрямок, безпосередньо не відноситься до діяльності спеціального підрозділу судової міліції, але під час розгляду справи з особою, відносно якої здійснюються заходи безпеки, працівники спецпідрозділу забезпечують охорону громадського порядку у залі суду, а також особисту охорону даної особи.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що забезпечення безпеки осіб, які беруться під охорону, – це система комплексу заходів, які проводяться нарядами спеціальних підрозділів міліції за єдиним планом та під єдиним керівництвом, з метою попередження та безпосереднього захисту осіб від протиправних дій громадян, направлених на спричинення реальної загрози їх життю та здоров'ю.

Виходячи із переліку заходів забезпечення безпеки можна зробити

таку класифікацію:

1. Правові, що включають дві підгрупи:
 - кримінально-правові – встановлення відповідальності за посягання на життя, здоров'я та майно осіб, яких захищають;
 - процесуальні – удосконалення процедури отримання інформації від поінформованих осіб.
2. Соціально-економічні – надання можливості змінити біографічні дані, місце проживання та роботи.
3. Фізичні – надання охорони, технічний захист жилих і службових приміщень тощо.

Повнота, всебічність і об'єктивність розслідування та судового розгляду справи залежать здебільшого від вибору конкретного заходу безпеки, необхідність застосування якого визначається обставинами справи. Зміст визначених у п. 1 ст. 7 Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які приймають участь у кримінальному судочинстві” заходів безпеки, умови та процесуальний порядок їхнього здійснення передбачені різними статтями. Але окремо взятий захід забезпечення безпеки ще не дає гарантії його ефективності. Залежно від ситуації, що склалась, потрібно розглядати питання про необхідність комплексного застосування передбачених Законом заходів.

Література:

1. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3782-ХІІ // ВВР України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.
2. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-ХІІ // ВВР України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.
3. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів : Наказ МВС України від 21 серпня 1998 р. № 622 // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 42. – Ст. 107.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України від 12 січня 1961 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961 р. – № 2. – Ст. 15 (зі змінами та доповненнями).
5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ // ВВР України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
6. Про порядок вирішення питань переселення в інше місце проживання, надання житла, матеріальної допомоги та працевлаштування

осіб, взятих під державний захист : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 червня 1995 р. № 457 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 46. – С. 88. – Ст. 1515.

Надійшла до редколегії 30.07.2008 р.